

Zvonimir Janko (1932. – 2022.)



Veliki hrvatski i svjetski matematičar Zvonimir Janko, profesor emeritus Sveučilišta u Heidelbergu preminuo je u 90. godini života u svom domu u Heidelbergu, nekoliko dana prije Uskrsa 2022. Iz ovih podataka teško bi se naslutilo koliko je prof. Janko bio vezan uz svoju domovinu Hrvatsku. Samo nepovoljne okolnosti kasne životne dobi u razdoblju pandemije spriječile su ga da i posljednje godine djelomično provede u zagrebačkom stanu, da posjeti rodni Bjelovar, obide Široki Brijeg u Hercegovini gdje je u mladosti radio kao profesor fizike i oženio se, da provede nekoliko dana na jadranskoj obali pa možda i održi poneko predavanje o novim rezultatima. Pozive bi uvijek rado prihvaćao te redovito iznova, u svom lucidnom i duhovitom stilu, opčinjavao matematičkim majstorstvom vjernu publiku

čiju jezgru je činilo nekoliko naraštaja Jankovih doktoranada i njihovih studenata.

Ime Zvonimira Janka naglo se pročulo sredinom 1960-ih godina po sasvim neočekivanom, čak senzacionalnom otkriću iz teorije grupa, koje je donijelo preokret u monumentalnom programu klasifikacije konačnih prostih grupa. Te se grupe, bez netrivialnih normalnih podgrupa, mogu smatrati svojevrsnim osnovnim blokovima u građi svih konačnih grupa. Nakon epohalnog teorema W. Feita i J. G. Thompsona o rješivosti grupa neparnog reda (1963) koji implicira da neciklička prosta grupa mora sadržavati involuciju, rad s ciljem potpune klasifikacije, usredotočen je na određivanje svih oblika tzv. centralizatora involucije. Očekivalo se da će taj golemi pothvat potvrditi kako su jedine sporadične proste grupe (dakle, one koje ne pripadaju poznatim beskonačnim serijama) pet Mathieuovih grupa, konstruiranih još 1861. – 1873. godine. Stoga su s nevjericom primljene vijesti, najprije pismo Thompsonu od gotovo nepoznatog hrvatskog matematičara koji je tada radio u Australiji, da se jedan "nezgodan" slučaj nikako ne uspijeva dovesti do proturječja, nego da se, naprotiv, detaljnim istraživanjem naslućuje konstrukcija posve nove sporadične proste grupe. Sa svojih "samo" 175 560 elemenata razmjerno malena, Jankova grupa J1 predstavljala je prvi, ključni korak u pravoj eksploziji daljnjih otkrića i cjelovite klasifikacije prostih grupa, važne etape u matematici 20. stoljeća. Ukupno četiri Jankove uklopljene su u konačni popis 26 sporadičnih prostih grupa, s vrhuncem u obliku "Monstera", grupe reda veličine 1054. "Monster" sadrži većinu grupa s tog popisa kao svoje podgrupe, no Jankove J1, J3 i J4 nisu među njima pa su i po tome iznimne.

Afirmacija Zvonimira Janka u svjetskoj matematici sredinom 1960-ih mogla se činiti munjevitom, ali zapravo je proizašla iz dugotrajnog upornog rada na teškim problemima iz algebre, započetog još tokom studija matematike u Zagrebu. Pritom, Jankova profesionalna i znanstvena karijera odvijala se vrlo mukotrpno, opterećena obilježjem političke nepodobnosti u tadašnjoj Jugoslaviji, zbog bezazlenog "incidenta" koji ga je stajao dvogodišnje suspenzije sa studija. Opstrukcije su nastavljene i nakon što je doktorirao (1960) i objavio zapažene radove. Kako je Jankov iznimni matematički talent ipak morao doći do šireg priznanja, studentski boravak kod R. Baera u Frankfurtu te potom istraživačka pozicija u Canberri, otvorile su mu daleko bolje mogućnosti. Na temelju rezultata postignutih u Canberri i Melbourneu od 1964. nadalje, mogao je prihvaćati ponude za gostujućeg, odnosno stalnog profesora u Princetonu, Bonnu, Pasadeni, Columbusu i drugdje. Prihvativši definitivno poziciju redovitog profesora na znamenitom Sveučilištu u Heidelbergu, Janko je ostvario želju da se čim više približi Hrvatskoj, a 1975. simbolički se vratio na Matematički odjel PMF-a u Zagrebu, održavši predavanje o tada aktualnom otkriću grupe J4.

Početak 1980-ih uslijedila je i sve intenzivnija suradnja Z. Janka s hrvatskim matematičarima, što je vremenski koincidiralo s njegovim novim područjem interesa – teorijom dizajna odnosno konačnim geometrijama. Prepuno otvorenih problema o egzistenciji struktura na razmeđu algebre, kombinatorike i geometrije to je područje postalo novi izazov za Janka, a ujedno i tematska poveznica niza doktorskih disertacija i članaka matematičara iz Zagreba, Splita i Rijeke. Umirovljenjem 2000., Janko je mogao češće boraviti u Hrvatskoj, ali redovito i u radno-matematičkom tonu. Održao je nekoliko posljediplomskih kolegija iz teorije grupa te niz predavanja na sveučilišnim znanstvenim seminarima i drugim institucijama, poput HAZU-a, čiji je dopisni član postao u međuvremenu. Opus Z. Janka sastoji se od preko 100 znanstvenih članaka, od kojih blizu polovice nakon umirovljenja. U istom razdoblju u suradnji s izraelskim matematičarem Yakovom Berkovichem napisao je seriju od pet opsežnih knjiga sa zajedničkim naslovom Groups of Prime Power Order. Zadnji Jankov članak, također u koautorstvu s njim, objavljen je u "Glasniku Matematičkom" 2019. i na svojih pedesetak stranica sadrži ogroman broj otvorenih problema iz područja p -grupa. Brojni hrvatski matematičari ostat će zauvijek zahvalni svom velikodušnom mentoru, briljantnom i neumornom učitelju Zvonimiru Janku.

Juraj Šiftar